

Тоқбай А.Е¹., Аймаганбетова А.Х¹.

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан

МЕДИЦИНА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНДЕГІ КӘСІБИ ЖАНУ СИНДРОМЫ

Аңдатпа

Мақала медицина қызметкерлерінің кәсіби жану деңгейін зерттеуге арналған. Мақалада кәсіби жану синдромының қалыптасуына әсер ететін факторлар қарастырылады. Сонымен қатар бұл құбылысты зерттеудің өзектілігі атап өтіледі. Қалалық емхана базасында жану синдромына байланысты зерттеу нәтижелері көрсетілген. Жану синдромының алдын алу бойынша қосымша шаралар ұсынылды.

Түйін сөздер: кәсіби жану синдромы, жану синдромына әсер ететін факторлар, медицина қызметкерлері.

Тоқбай А.Е¹., Аймаганбетова А.Х¹.

¹Казахский национальный университет имени аль - Фараби
Алматы, Казахстан

СИНДРОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У МЕДИЦИНСКИХ СОТРУДНИКОВ

Аннотация

Статья посвящена исследованию уровня профессионального выгорания медицинских сотрудников. В статье рассмотрены факторы влияющие на формирование синдрома профессионального выгорания. Также отмечена актуальность изучения этого явления. Показаны результаты исследования синдрома выгорания на базе городской поликлиники. Предложены дополнительные меры профилактики синдрома выгорания.

Ключевые слова: синдром профессионального выгорания, факторы влияющие на формирование профессионального выгорания, медицинские сотрудники.

Tokbay A.E¹., Aimagambetova A.H¹.

¹Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan

PROFESSIONAL BURN OUT SYNDROME IN MEDICAL PROFESSIONALS

Abstract

The article is devoted to the study of the level of professional burnout of medical staff. The article discusses the factors influencing the formation of professional burnout syndrome. The urgency of studying this phenomenon is noted. The results of a study on a burnout syndrome in a city polyclinic are shown. Additional measures for burnout syndrome prevention are suggested.

Key words: burnout syndrome, factors affecting the formation of professional burnout, medical staff.

Өзектілігі. Кәсіби ерекшелігіне байланысты медицина саласының қызметкерлері көптеген өмірлік жағдайлармен бетпе бет кездесуге тура келеді. Атап өтетін болсақ, олар: өлім, қиналу, ауырсыну сезімдері, айығу және т.б. Медицина саласында жұмыс жасайтын қызметкерлердің кәсіби іс – әрекеті тұлға арасындағы қарым – қатынасқа, сонымен қоса қызметкер тарапынан үздіксіз психологиялық даярлыққа негізделген, ол тікелей науқастың денсаулық жағдайына байланысты күйін түсінумен, эмоционалды байланыс орнатумен көрініс береді. Денсаулық сақтау ұйымдарының қызметкерлерінде жану синдромының болуы олардың жұмыс жасау сапасына әсер етеді. Жүргізілген зерттеулердің нәтижесіне сүйене жану синдромының болуы қызметкердің науқасқа көрсететін күтімінің жеткіліксіздігімен, жұмыс өнімділігінің төмендеуімен өзара байланысты екендігін айта аламыз [1]. Зерттеу жұмысының өзектілігін соңғы жылдары әлемде болып жатқан Covid-19 пандемиясы жағдайы күшейтеді. Пандемия жағдайы медицина қызметкерлеріне жан жақты физикалық және психоэмоционалды күйіне түсірілетін жүктеме жағдайында жұмыс жасауға алып келді.

Кәсіби жану дегеніміз жұмыс жасайтын адамның әдеттегі күні үздіксіз стресстік күйде жүруінен пайда болатын және тұлғаны эмоционалды, сонымен қоса жеке ресурстарының сарқылуына алып келетін синдром ретінде бейнелейді. Алғаш рет «жану» феноменін Н. Freudenberger (1974) сипаттады. Ол жану синдромын өзінің, сонымен қоса әріптестерінің бойынан байқаған. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында ғалым ұзақ уақыт бойы жұмыс жасап келе жатқан медицина қызметкерлерінің бойынан келесідей мінез құлықты көріністерін атап өтеді: мотивация деңгейінің, жауапкершіліктің төмендеуі, науқастарға деген төзімділіктің төмендеуі, адамның қалыпты өмірлік қатынасын қамтамасыз ететін ресурстарының жетіспеушілігі (әлеуметтік байланыстар, туысқандық қатынастар, жеке өмір, кәсіби құзыреттілігі, қаржылық тұрақтылық).

Кәсіби жану мәселесіне байланысты жасалған көптеген зерттеулердің басым көпшілігін біріктіретін мәлімет, ол – медицина қызметкерлері басқа маман иелерімен салыстырғанда кәсіби жанудың және оны тудыратын алғышарттардың жоғары көрсеткіштерін көрсетуі [2]. Медицина қызметкерлерінде кәсіби жанудың көрініс беруі олардың кәсіби қызметінің тиімділігіне айтарлықтай әсер етеді. Жану синдромына ұшыраған қызметкерлерде жұмыс өнімділігінің төмендеуі байқалады, жұмыс процесі барысында диагноз қою, емшара тәсілін тағайындау кезінде назардың тұрақталуымен қиындықтар туындайды, сонымен қатар ашушандық, шыдамсыздық күйінің жоғары деңгейімен сипатталады. Мұның барлығы медициналық кателіктердің орын алуына және қызметкерлердің өздерінің психикалық денсаулығының нашарлауына байланысты көрсетілетін медициналық көмек сапасының төмендеуіне алып келеді [3]. Кәсіби жану синдромының құрылымын К.Маслач бөліп көрсетті. Ол келесі үш көрсеткіштен тұрады: эмоционалды сарқылу, деперсонализация және кәсіби жетістіктердің төмендеуі. Деперсонализация – қызметкерлердің пациенттерге деген формальды, эмоционалды оқшауланған қарым – қатынас көрсетуі. Жеке қарастырылған көрсеткіштердің жоғары дәрежесі, зерттеушілердің айтуы бойынша 60%-ға дейін мамандардың бойында байқалған. Мамандардың жану деңгейіне әсер ететін факторлар сәтүрлі болуы мүмкін. Олардың арасындар жас мамандарды, әйел жынысты, отбасын құрмауы, үстеме жұмыс уақыттарының болуы, жүктеменің жоғары деңгейін, пациенттің өмірімен байланысты этикалық тұрғыдан қиын шешім қабылдау жағдайлардың болуын ғалымдар жану синдромына ықпал ететін факторлар ретінде көрсетеді.

Атап өтілген факторлар басқа да зерттеулердің нәтижесімен сәйкес келеді. Өртүрлі авторлардың жұмыстарында жас маманның және оның жұмыс өтілінің төмен болуы жану синдромының жоғары болуына ықпал етіні көрсетілген. Мысалы, АҚШ-та резидентура, яғни жоғары оқу орнынан кейінгі медициналық білім деңгейін жалғастырған жас дәрігерлердің 76%-ында жану синдромының жоғары дәрежесі анықталған [4]. Жану деңгейі медициналық білім алу барысының барлық сатысында зерттелді. ЖОО-нда оқитын студенттердің шамамен алғанда әрбір екінші студент өзінің бойынша жану белгілерінің жоғары деңгейін байқайды. Жану синдромы медицина университеттерінде қалыптаса бастайды, резидентура кезеңі бойында жалғасын табады, осылайша практик дәрігердің күнделікті өмірінде бой көрсетеді. Зерттеулер медицина саласында оқитын студенттердің жану синдромы, басқа салада оқитын құрдастарынан жоғары деңгейді көрсетті [5]. Медицина университеті студенттерінің жану деңгейін отандық авторлар да қарастырып өтті [6].

Жану синдромының туындауына алып келетін факторлардың қатарында ұйымдық және кәсіби іс әрекеттің коммуникациялық ерекшелігіне байланысты келесілер қосылады: жұмыс шарттары, әлеуметтік – психологиялық факторлар, еңбек пәні. Көрсетілген факторлардың арасында ұйымдастырушылық факторлар тобы жану синдромының пайда болуында басым рөл алады. Олар материалдық көрсеткіштер, жұмыс барысы, жұмыстың әлеуметтік психологиялық шарттары, жұмыс орнындағы атмосфера және т.б. Психикалық жануды жағымсыз ұйымдық мінез құлық ретінде қарастыруға болады. Және ол тек маман тұлғасына әсер етіп қоймай, жалпы кәсіпорынға, сонымен қоса маман қарым қатынасқа түсетін адамдар мен әріптестеріне әсер етеді. Жану синдромының пайда болуына әсер ететін факторларды зерттеушілердің жұмыстарындағы әртүрлі кәсіби топтардың мысалын қарастыратын болсақ, жану синдромының дамуын көп жағдайда үстемелі жұмыс уақыты, жұмыстың ауырлық деңгейі, сонымен қоса жұмыс уақытының ұзақ болуы әсер ететінін байқаймыз.

В. Perlman и Е. Hartman 1982 ж. [7] адам-адам саласына қарасты мамандықтардың арасында кәсіби жану деңгейіне елеулі әсер ететін 3 айнымалыны көрсетті. Олар: жеке тұлғалық, рөлдік және ұйымдастырушылық.

Жеке тұлғалық факторлар – экстраверсия, интроверсия; реактивтілік; жынысы; жасы; авторитаризм; жұмысбастылық; эмпатияның жоғары деңгейі; мотивация, кәсіппен қанағаттану деңгейі және т.б.

Ұйымдастырушылық факторлар – жұмысқа бөлінетін уақыт; өнімділікті, сонымен қоса әрдайым кәсіптік дәрежесін жоғарлатуды талап ететін жұмыстар; жұмыстағы жауапкершіліктің белгісіздігі немесе жеткіліксіз болуы; басшылықтың басқару стилі және т.б.

Рөлдік факторлар – рөлдік қақтығыстар; рөлдік белгісіздік.

Зерттеудің мақсаты: Алматы қалалық № 14 емхана қызметкерлерінің кәсіби жану деңгейін зерттеуі.

Зерттеу әдістемесі: Медицина қызметкерлерінің кәсіби жану деңгейін зерттеу мақсатында К.Маслач және С.Е.Джексонның Н.Е.Водопьянова [8] бейімделуінен өткен «кәсіби жану синдромы» әдістемесі өткізілді. Зерттеу базасы: Алматы қалалық № 14 емхана. Зерттеуге қатысушылар саны: 35 медициналық қызметкер.

Кесте – 1. Зерттеу тобының ерекшеліктері:

		Сипаттама		Мағынасы
1	№14 қалалық емхана	Жынысы:	Ер	2
			Әйел	33
2	қызметкерлері	Жасы:	25-67	

3		Дәрежесі:	Дәріген	21
			Медбике	14

Нәтиже және талқылау. Маслач – Джексон моделі бойынша эмоционалды сарқылы жану синдромының негізгі құрамдас бөлігі болып саналады. Эмоционалды сарқылу эмоционалдық тонусының төмендеуі, психикалық қажу мен аффективтік тұрақсыздықтың жоғарылауы, қызығушылық жоғалуы, жалпы өмірге қанағаттанбау күйімен көрініс береді.

Сыналушылардың жауаптарын өңдеу барысында ең жоғары пайыздық үлесті эмоционалды сарқылудың орташа деңгейі көрсетті 19 (54%) қызметкер, өте жоғары деңгейде 3 (9%), жоғары деңгей 6 (17%) және төмен деңгей 7 (20%) сыналушыда анықталды.

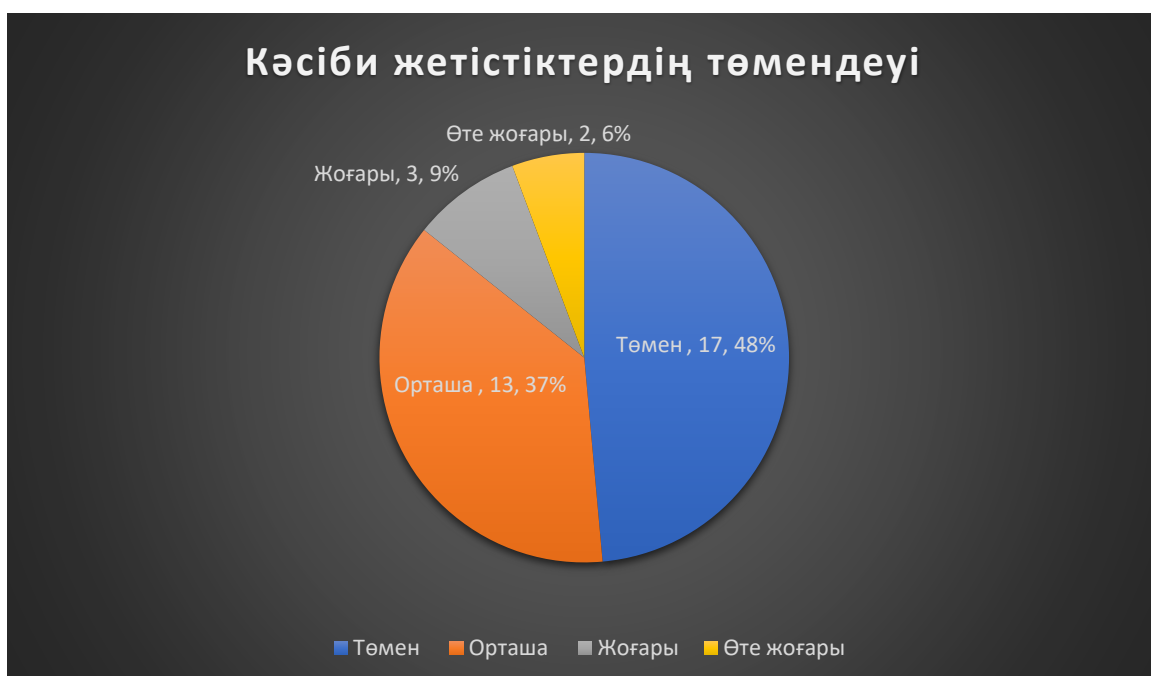
Сурет - 1. Эмоционалды сарқылу деңгейі

Жану синдромын сипаттайтын келесі құрамдас бөлігі – деперсонализация. Деперсонализация эмоционалды шеттелуден, қызметкердің оқшаулануынан, жеке кәсіби міндеттерін жеке кірісусіз орындауынан, жанашырлықтың байқалмауынан, ал жеке жағдайларда негативизмнен көрініс береді. Зерттеу нәтижесіне сәйкес деперсонализация деңгейі өте жоғары деңгейде 21 (60%) қызметкерде, жоғары деңгейі 8 (23%) және орташа деңгей 6 (17%) қызметкерде анықталды, төмен деңгейі сыналушылар арасында анықталмады.

Сурет - 2. Деперсонализация деңгейі

Кәсіби жетістіктердің төмендеуі адамның жеке тұлға ретінде және маман ретінде өзі-өзі қанағаттану дәрежесін көрсетеді. №14 қалалық емхананың қызметкерлеріне жүргізілген әдістеменің нәтижесінде кәсіби жетістіктердің төмендеуі құрамдас бөлігі келесі нәтижені көрсетті: төмен деңгейі – 17 қызметкерде (48%), орташа деңгей 13 (37%), сонымен қоса жоғары деңгей 3 (9%) және кәсіби жетістіктердің төмендеуі бойынша өте жоғары деңгей 2 (6%) қызметкерде анықталды.

Сурет - 3. Кәсіби жетістіктердің төмендеуі

Қорытынды: №14 қалалық емхана базасында медицина саласының қызметкерлері арасында жану синдромы деңгейін анықтау мақсатында өткізілген зерттеу жұмысының нәтижесі ретінде қызметкерлердің жүйелік жану индексі 80% қызметкерде жоғары деңгейді көрсетті. Медицина қызметкерлері арасында жану синдромының пайда болуы және дамуы

көптеген факторлармен байланысты екенін атап өткен маңызды. Осылайша емхана қызметкерлері арасында жану синдромының алдын алу мақсатында ұсынысымыз келесідей: кәсіби жану синдромын анықтау мақсатында диагностика жүргізу; қауіп факторларын анықтау және мүмкіндігінше алдын алып, болдырмау; ұжымда қолайлы климат құру; жану қаупі жоғары қызметкерлерге психологиялық қолдау көрсету; ұйымда ауызбіршілікті, сенімді қатынасты жоғарылататын тренинг жұмыстарын өткізу; қызметкерлерге бағытталған мотивация жұмыстарын қайта қарастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

References

1. Luken, M; Sammons, A. *Systematic Review of Mindfulness Practice for Reducing Job Burnout. The American Journal Of Occupational Therapy: Official Publication Of The American Occupational Therapy Association. UnitedStates, 70, 2, Mar. 2016.*
2. Matyushkina E.Ya., Mikita O.Yu., Kholmogorova A.B. *Uroven' professional'nogo vygoraniya vrachei-ordinatorov, prohodiyashih stazhirovku v skoropomoshnom stacionare: dannye do situacii pandemii. Konsul'tativnaya psichologiya i psichoterapia. 2020;28(2):46–69. <https://doi.org/10.17759/cpp.202028020>*
3. Popov V.V., D'yakova Yu.A., Novikova I.A. *Factory professional'nogo vygoraniya vrachei-terapeptov poliklinik. Gigiena i sanitariya 2017;96(3):265-269. DOI: <http://dx.doi.org/10>*
4. Lin M., Battaglioli N., Melamed M., et al. *High prevalence of burnout among US emergency medicine residents: results from the 2017 National Emergency Medicine Wellness Survey // Annals of Emergency Medicine. 2019. Vol. 74 (5). P. 682—690.*
5. Buhtiyarov I.V., Rubtsov M.Yu., *Professional'noe vygoranie, ego proyavleniya ij kriterii otsenki. Analititseskii obzor. Vestik Natsional'nogo mediko-hirurgiceskogo Tsentra im N.I. Pirogova t. 9, № 2 c 107*
6. Khairusheva D.A, Sarinova K.P, Ismatov B., *«Issledovanie professional'nogo vygoraniya sredi studentov KazNMU ih medicinskih rabotnikov necotoryh uchrezhdenii g.Almaty. Vestnik KazNMU №4-2016. c 461*
7. Kulagin A.E., Koptaeva S.I., Sicorsci A.V., Avtuhova A.K. *Problema sindroma rmotsional'nogo vygoraniya u vrachei anestesiologyov-reanimatologov. Meditsinski zhurnal. 2012; (2): 75-9*
8. Vodop'yanova N.E., Startsenkova E.S. *Sindrom vygoraniya: diagnostica i profilactika. SPb.: Piter; 2005.*